

TARBIYA JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv
va texnologiyalar universiteti
magistratura 2 bosqich talabasi

Toshpo'latov Azizbek Abdivohid o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiya jarayonida milliy qadriyatlardan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari yoritilgan. Unda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning mohiyati, o'zaro uyg'unligi hamda ularning o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirishdagi roli tahlil qilingan. Xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlari, o'quvchilarda qadriyatli munosabatni shakllantirishning pedagogik asoslari va oila–maktab–mahalla hamkorligining ahamiyati ko'rsatib berilgan. Shuningdek, davlat siyosatida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni kuchaytirishga qaratilgan hujjatlarning tarbiyaviy jarayon bilan bog'liqligi tahlil qilingan hamda milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaning zamonaviy ta'limdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, tarbiya, ma'naviy-axloqiy tarbiya, qadriyatli munosabat, oila-maktab-mahalla hamkorligi, pedagogik asoslar, ma'naviy immunitet.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot oqimlari keskin ortgan sharoitda yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalash, ularning ongida ma'naviy immunitetni shakllantirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy qadriyatlardan samarali foydalanish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Milliy qadriyatlar xalqning tarixiy tajribasi, madaniy merosi va axloqiy qarashlarini mujassamlashtirgan ma'naviy boylik bo'lib, shaxs kamolotining asosiy manbai sanaladi.

Mazkur maqolada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ma'naviy-axloqiy mazmuni, xalq pedagogikasining tarbiyaviy ahamiyati hamda o'quvchilarda qadriyatli munosabatni shakllantirishning ilmiy asoslari tahlil qilinadi.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning mohiyati

Qadriyatlar — bu shaxs dunyoqarashi va jamiyat taraqqiyotini belgilovchi mezonlar tizimidir. Milliy qadriyatlar muayyan xalqning asrlar davomida shakllanib kelgan urf-odat, an'ana, til, din, marosim, axloqiy me'yor va ma'naviy xazinasini o'zida mujassam etadi. Ular xalqning tarixiy xotirasi va o'zligini ifodalovchi, avlodlar o'rtasidagi ruhiy bog'liqlikni ta'minlovchi kuchdir.

Umuminsoniy qadriyatlar esa butun insoniyat uchun mushtarak bo'lgan ma'naviy-axloqiy g'oyalardir. Bular — inson qadr-qimmati, adolat, tinchlik, bag'rikenglik, halollik, erkinlik, insonparvarlik kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Demak, milliy va umuminsoniy qadriyatlar bir-biriga qarama-qarshi emas, balki o'zaro uyg'un va boyituvchi tizim sifatida inson kamolotiga xizmat qiladi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida bu ikki yo'nalish uyg'unligi muhim. Faqat milliy qadriyatlarga tayanib, umuminsoniy tamoyillarni chetga surish yoki aksincha, mahalliy qadriyatlarni e'tiborsiz qoldirib, faqat universallikka urg'u berish shaxs taraqqiyotini bir yoqlama qiladi. Shu bois o'quvchilarda milliy qadriyatlarga tayangan holda umuminsoniy g'oyalarni shakllantirish pedagogik jarayonning zarur sharti sanaladi.

O'rta sinf o'quvchilari uchun bu ayniqsa muhim davrdir. Chunki aynan shu bosqichda o'smirning ijtimoiy qarashlari, axloqiy qadriyatlari va o'zlikni anglash jarayoni faol kechadi. Oila, maktab va mahalla o'rtasidagi uzviy hamkorlik orqali o'quvchining ma'naviy e'tiqodi mustahkamlanadi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar birligida shaxsning uyg'un rivoji ta'minlanadi.

Xalq pedagogikasi – milliy tarbiyaning bebaho manbai

Xalq pedagogikasi har bir xalqning asrlar davomida shakllangan tarbiyaviy tajribasi, urf-odatlari, og'zaki ijodi va dunyoqarashining ifodasidir. U insonni barkamol, vatanparvar va ma'naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalashga qaratilgan xalq donishmandligining tajribasini mujassamlashtiradi.

O‘zbek xalq pedagogikasining ildizlari qadimiy axloqiy qarashlar, maqollar, ertaklar, rivoyatlar, marosimlar va an’analar orqali shakllangan. Bu manbalarda xalq farzandni faqat so‘z bilan emas, balki amaliy namuna va hayotiy voqelik orqali tarbiyalash g‘oyasini ilgari suradi. “Ibrat”, “uyaltirish”, “nasihat”, “duo qilish” kabi usullar xalq orasida keng qo‘llanilgan tabiiy tarbiyaviy vositalardir.

Xalq pedagogikasining bebaho qadri shundaki, u tarbiyani hayotdan ajratmaydi. Unda axloqiy ta’lim – urf-odat, marosim va kundalik mehnat jarayonida tabiiy ravishda singdiriladi. Maqollar “Mehnat qilgan – to‘yadi, yotgan – yo‘qzar” kabi misollar orqali mehnatsevarlikni targ‘ib etsa, ertak va dostonlarda mardlik, matonat, vatanparvarlik, mehr-oqibat g‘oyalari obrazli ifodasini topadi.

Bugungi zamonaviy tarbiya tizimida xalq pedagogikasining ahamiyati yanada ortmoqda. Chunki u o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglashni, ajdodlar merosiga hurmatni, ijtimoiy mas’uliyatni shakllantiruvchi eng tabiiy va ta’sirchan vositadir. Oila, maktab va mahalla muhitida xalq pedagogikasi tamoyillaridan foydalanish ta’lim-tarbiya samaradorligini sezilarli oshiradi.

Davlat siyosatida ham bu masalaga alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi PQ-3160-son qarori, 2021 yil 26 martdagi qarorlarda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni kuchaytirish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, mafkuraviy immunitetni mustahkamlash vazifalari belgilangan.

Demak, xalq pedagogikasi nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy ta’lim-tarbiya tizimi uchun ham amaliy ahamiyatga ega manbadir.

O‘quvchilarda qadriyatli munosabatni shakllantirishning pedagogik asoslari

Ta’lim jarayonining samaradorligi o‘quvchida qanday axloqiy e’tiqod va qadriy mezonlar shakllanganiga bog‘liq. Shu bois o‘quvchida qadriyatli munosabatni shakllantirish — pedagogik faoliyatning asosiy vazifalaridan biridir.

Qadriyatli munosabat — bu shaxsning ijtimoiy, ma’naviy va axloqiy qadriyatlarga nisbatan ongli, hissiy va amaliy yo‘naltirilgan pozitsiyasidir. Bunday munosabat bilim, his-

tuyg‘u va xatti-harakat birligida namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘quvchi “vatanparvarlik” tushunchasini bilish bilangina cheklanmay, uni ichki e‘tiqod sifatida qabul qilishi va amalda – maktab mulkini asrash, jamoat ishlarida faol ishtirok etish kabi xulqda ko‘rsatishi zarur.

Qadriyatli munosabatning shakllanishi uchun quyidagi ijtimoiy-pedagogik manbalar muhim:

1. Oila – dastlabki ma‘naviy muhit sifatida bolaga halollik, mehr, hurmat, mas‘uliyat fazilatlarini singdiradi.
2. Maktab – tizimli ta‘lim beruvchi muassasa sifatida o‘quvchida bilim, ko‘nikma va qadriyatli qarashlarni shakllantiradi.
3. Mahalla va jamoatchilik muhiti – ijtimoiy nazorat va jamoaviylik orqali bolada fuqarolik mas‘uliyatini, jamoaviy birdamlikni mustahkamlaydi.

Bu uchlikning uzviyligi – milliy qadriyatlarni shakllantirishda muvaffaqiyat kalitidir.

Qadriyatli munosabatni tarbiyalashda xalq pedagogikasining vositalari (ertak, maqol, rivoyat, xalq o‘yinlari, marosimlar) juda muhim. Ular bolada yaxshilik va yomonlik, adolat va nohaqlik, mehnat va dangasalik o‘rtasidagi farqni obrazli tarzda tushuntirib, his-tuyg‘ular orqali e‘tiqodga aylantiradi.

O‘quvchida qadriyatli munosabatni shakllantirish jarayonida quyidagi metodlar samarali:

- Tushuntirish va suhbat metodi – axloqiy tushunchalarni ilmiy asosda izohlash.
- Namuna metodi – o‘qituvchi va ota-onaning shaxsiy ibrati orqali qadriyatni ko‘rsatish.
- Tarbiyaviy vaziyat yaratish – o‘quvchini faol ishtirok etuvchi, fikrlovchi subyekt sifatida jalb qilish.
- Ijodiy tadbirlar (sahna ko‘rinishlari, loyihalar, musobaqalar) – ijtimoiy faollik va his-tuyg‘u uyg‘otish.

Shuningdek, o‘qituvchi bu jarayonda bosh yetakchi rolni o‘ynaydi. Uning kasbiy mahorati, shaxsiy fazilatlar va axloqiy namunasi o‘quvchilarda qadriyatlarni qabul qilish

jarayoniga bevosita ta'sir qiladi. Shuning uchun pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ma'naviy yo'naltiruvchi shaxs sifatida harakat qilishi zarur.

Davlat siyosati va ijtimoiy zarurat

O'zbekiston Respublikasida yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash davlat siyosatining asosiy yo'nalishiga aylangan. So'nggi yillardagi qaror va dasturlar, xususan, "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" g'oyasi, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi", "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirish" qarorlari – qadriyatlarga asoslangan tarbiyani mustahkamlashni ko'zlaydi.

Bu hujjatlar o'qituvchi va tarbiyachilarga yoshlar ongiga milliy o'zlikni singdirish, madaniy merosni qadrlash va umuminsoniy fazilatlarni uyg'un holda shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Globalashuv, axborot tahdidlari va turli madaniy bosimlar kuchaygan davrda aynan milliy qadriyatlarga tayanish yoshlarning ma'naviy xavfsizligini ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shaxsda qadriyatli munosabat shakllangan taqdirda u o'z xalqining farzandi sifatida milliy g'urur, mas'uliyat va ijtimoiy burchni chuqur his etadi.

Xulosa

Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda milliy qadriyatlarni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari quyidagi pedagogik tamoyillarga tayanadi:

1. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi – shaxs kamolotini ta'minlovchi asosiy ma'naviy poydevor.
2. Xalq pedagogikasi g'oyalari – tarixiy merosni ta'lim mazmuniga olib kiruvchi, hayotiy va ta'sirchan vosita.
3. Qadriyatli munosabatni shakllantirish – bilim, his, e'tiqod va amaliy faoliyat birligiga asoslangan tarbiyaviy jarayon.
4. Oila–maktab–mahalla hamkorligi – tarbiya jarayonining uzviyligini ta'minlovchi ijtimoiy mexanizm.

Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy qadriyatlardan to'laqonli foydalanish shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlaydi, yoshlarni yot g'oyaviy ta'sirlardan

asraydi hamda milliy tiklanish g‘oyasining amaliy ifodasiga aylanadi. Shu yo‘sinda tashkil etilgan tarbiya Yangi O‘zbekiston taraqqiyotining ma’naviy asosini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, M. O‘zbek xalq pedagogikasi va ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Hasanboeva, O. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Oliy ta’lim, 2020.
3. Jo‘rayev, M. Ma’naviy-axloqiy tarbiya metodikasi. – Toshkent: Sharq, 2018.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyuldagi PQ–3160-son qarori “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi qarori “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”.
6. Uzlaksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi. – Toshkent: Xalq ta’limi vazirligi, 2019.
7. Qodirov, N. Tarbiyada milliy g‘oyaning o‘rni. – Toshkent: Ma’naviyat, 2021.
8. Ismoilov, S. Pedagogik texnologiyalar va ma’naviy tarbiya. – Namangan: Nodirabegim nashriyoti, 2020.